

сами колонисти нису мирили с тим да буду асимилирани него су пружали отпор. Ипак, за свестранију оцјену ових појава била би потребна потпунија истраживања односа досељеника са домаћим становништвом, ставова појединих политичких странака према колонистима и уопште досељеницима, а такође црквених и културно-просвјетних прилика у мјестима гдје су досељеници живјели.

Мр Илијас Хаџибеговић

МАРГИНАЛИЈЕ О ГРАЂАНСТВУ И ГРАЂАНСКОЈ ПОЛИТИЦИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ЗА ВРИЈЕМЕ АУСТРОУГАРСКЕ УПРАВЕ

Дозволите ми, као прво, да допуним своје претходно излагање у којем ми је промакло, па нисам споменуо да у процесима миграција, односно досељавања странаца у Босну и Херцеговину након окупације, значајно мјесто припада Јеврејима. Они се појављују као важан економски фактор у босанскохерцеговачким градовима, гдје се готово искључиво и насељвају. Од 1879. до 1910. године број Јевреја се увећао од 3.426 на 11.868, што чини пораст од 8.442 лица или за 246 процената. Јевреји из Аустро-Угарске (Ешкенази) били су први пословни људи који су се појавили заједно са војним јединицама и чиновништвом, снабдијевајући их потребном робом. Многи од њих почињали су у Босни и Херцеговини као ситни трговци, бакали и гостионичари смјештени у близини војних логора.

Јевреји су били најбројнији у Сарајеву. Године 1910. у овом граду живјело је 6.397 Јевреја, који су чинили 12,32% његовог становништва или око 54% свих Јевреја у Босни и Херцеговини. Поред Сарајева, јеврејско становништво било је смјештено и у другим трговачким центрима земље. Пред први свјетски рат, у већем броју их налазимо у градовима сјеверне Босне – Брчком, Бијелини, Тузли итд., гдје су се врло успјешно укључивали у трговину житом.

Друго, желио бих да нешто кажем о питањима грађанства и грађанске политике у Босни и Херцеговини, којима је овдје била посвећена знатна пажња. Кад говоримо о домаћем грађанству за вријеме аустругарске управе, сматрам да је неопходно видјети какво је то грађанство посљедњих деценија турске владавине. С једне стране, у градовима израста еснафско грађанство – занатлије и трговци, а с друге, носиоци политичке, административно-управне, војне и судске власти /капетани (до 1835), паше, заими, муфтије, кадије итд./ Виши слој земљишних посједника, који једним дијелом живе у градовима, чини беговат.

Домаће еснафско грађанство у првој половини, а дијелом и у другој половини 19. вијека, не прихвата идеје које су се развијале у западној и средњој Европи под утицајем индустријске револуције и начела француске

буржоаске револуције. У том погледу еснафско грађанство, занатлијско и трговачко, испољавало је свој еснафски менталитет и конзервативизам, при чему није постојала велика разлика између муслиманског и српског грађанства. Тај конзервативизам био је више изражен код муслиманских занатлија и трговаца, при чему је вјерска традиција имала значајног удјела, а у извјесној мјери и код српских. Немоћни да освоје или подијеле политичку власт коју носи земљишна аристократија, они јој се не супротстављају као нова друштвена класа са савременим привредним и политичким идејама, него настоје да је опонашају. Куповином земље укључују се у процес читлучења, одласком на ходочашће у Меку и завјештањем имовине у добротворне сврхе, горњи слој муслиманског еснафског грађанства настоји да стекне што већи друштвени углед и приближи се земљишној аристократији и носиоцима политичке, војне и судске власти. Такво понашање није водило стварању савременог грађанског социјално-политичког програма, јер за такав програм није било ни друштвених нити идеолошких претпоставки.

Српско грађанство, које је покретљиво и све више контактира са сјеверним и западним сусједима, показало је такође своју конзервативност, јер у додиру са европским пословним круговима и новим политичким идејама остаје вјерно традиционалном понашању. На њих незнатно утиче европска грађанска идеологија и култура. То је лијепо запазио руски конзул Гиљфердинг у свом путопису, замјерајући српском грађанству аполитичност и одвојеност од народа. (Тек га је сељаштво у устанку 1875 – 78. увукло у политику). Под условом да је више пута путовао у Европу, да је научио и један страни језик, српски трговац остаје какав је био и раније. Он подиже исту кућу, само је већа и масивнија, за њега се не лијепе западне идеје, западна одјећа и архитектура.

За вријеме аустроугарске владавине, већина муслиманског еснафског грађанства економски пропада услед изградње саобраћаја и конкуренције јефтине индустријске робе из Монархије. Због тога се у градовима није развио јачи слој средње класе који би створио свој политички програм и преузео политичко водство Муслимана из руку земљопосједника и вишег свештенства.

На исти начин, као муслимански, пропадао је и српски занатлија. Мада је српско трговачко грађанство било економски најјаче и највише акумулирало, његова трговина била је често комбинована са лихвом и куповином земљишног посједа, а рјеђе са индустријским подухватима. Због тога је горњи слој српског грађанства био ближи муслиманским земљопосједницима него модерној грађанској класи, јер је од трговца постајао »кметодер«.

Хрватско грађанство у Босни и Херцеговини имало је друкчији развој. Оно тек крајем 19. и почетком 20. вијека ступа на друштвено-политичку сцену и постепено настоји да преузме политичко водство хрватског народа из руку свештенства.

Ако се мало дубље унесемо у структуру градског становништва у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе, добијају се готово поразни подаци. Године 1910. само у 25 градова аграрно становништво није било у већини. То значи да се све социјалне и политичке идеје у Босни и Херцеговини појављују и развијају у таквим друштвеним срединама у ко-

јима је стално присутна и доминантна зависност од аграрне привреде. Ову чињеницу морамо имати пред очима и кад говоримо о радничком покрету и развоју социјалистичких идеја у Босни и Херцеговини до првог свјетског рата. Овдје је Недим Шарац споменуо један интересантан став босанско-херцеговачке социјалдемократије, који сматрам веома значајним. Социјалдемократија је позивала прогресивнији дио грађанства у борбу против феудалних елемената који су означени као основна сметња социјалног и политичког развоја земље. Овим позивом социјалдемократија је покушала да изиђе из ускокласних оквира и на тај начин прошири фронт политичке борбе. У томе није успјела, остала је у мањини и усамљена, јер грађански кругови нису реаговали на њене позиве.

Мислим да сва овдје покренута питања заслужују да буду истражена и обрађена у историји народа Босне и Херцеговине.

Др Нусрет Шехић

ПРОБЛЕМ УНУТРАШЊЕ И СПОЉНЕ КОЛОНИЗАЦИЈЕ У ПОЛИТИЦИ АУТОНОМНОГ ПОКРЕТА МУСЛИМАНА*

Проблем етничких промјена и миграција, што је предмет ове наше расправе, присутан је био на одређен начин и у покрету босанско-херцеговачких Муслимана за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију.

У нашој историографији придаван је, све донедавно, већи значај оном дијелу програма муслиманског аутономног покрета под аустроугарском окупацијом, који се односио на захтјеве за аутономијом вјерских и вакуфско-меарифских институција, као и питању мешихата, односно проблему односа исламске вјерске заједнице у Босни и Херцеговини према шејх-ул-исламу у Цариграду. Тек недавно је озбиљније упозорио проф. Фердо Хауптман на чињеницу да је поменути покрет уградио у свој програм и низ веома значајних захтјева који излазе из оквира чисте борбе за вјерско-школска питања и битно задиру у проблематику аграрно-имовинских односа, као и питању унутарње и спољне колонизације.¹⁾ Овај други дио својих захтјева актуелизира вођство муслиманског аутономног покрета, нарочито од 1905. године, када је у њему иницијативу и вођство потпуно преузела беговска група на челу са Али-бегом Фирдусом. Раније вођство аутономног

* Дискусија достављена накнадно у форми писаног прилога

1. *Борба Муслимана Босне и Херцеговине за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију*. Изд. Архив СР Босне и Херцеговине. Грађа за проучавање политичких, културних и социјално-економских питања из прошлости Босне и Херцеговине (XIX и XX вијека). Том. III. Сабрао и уредио Фердо Хауптман, Сарајево 1967. стр. 26 – 2; Фердо Хауптман: *Регулација земљишног посједа у Босни и Херцеговини и почеци насељавања страних сељака у доба аустроугарске владавине*. Годишњак Друштва историчара БиХ, Год. XVI, Сарајево, 1965, стр. 153.